

Justitieutskottets betänkande

1987/88:38

om val av nämndemän, m. m.
(prop. 1987/88:138)

JuU
1987/88:38

Propositionen m. m.

I proposition 1987/88:138 har regeringen (justitiedepartementet) föreslagit riksdagen att anta vid propositionen fogade förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar,
3. lag om ändring i lagen (1978:28) om försäkringsdomstolar,
4. lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål,
5. lag om ändring i fastighetstaxeringslagen (1979:1152).

Förslagen har granskats av lagrådet.

Propositionens huvudsakliga innehåll redovisas på s. 11.

I samband med propositionen behandlas de med anledning av propositionen väckta motionerna 1987/88:Ju37 av Per-Olof Strindberg m. fl. (m), 1987/88:Ju38 av Ulla Pettersson (s) och 1987/88:Ju39 av Karin Ahrlund m. fl. (fp). Motionsyrkandena redovisas på s. 10.

De vid propositionen fogade lagförslagen har följande lydelse.

1 Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 4 kap. 5–8 §§ rättegångsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Nämndeman utses genom val.
Hör till domsaga mer än en kommun, fördelar tingsrätten antalet nämndemän mellan kommunerna i förhållande till deras folkmängd, varvid iakttages att varje kommun skall utse ett jämnt antal nämndemän.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer skall för varje län inom hovrätts domkrets eller, om del av län ingår i hovrätts domkrets, för sådan del fastställa det antal nämndemän i hovrätt som skall utses.

Vart tredje år väljes halva antalet nämndemän inom domkretsen.

Då nämndeman skall väljas, skall rätten göra anmälan därom till den som har att föranstalta om valet.

Valbar till nämndeman är myndig svensk medborgare, som är kyrkobokförd i kommunen eller, i fråga om nämndeman i hovrätt, i länet eller den del därav som hör till hovrätten, och ej fyllt sjuttio år. Lagfaren domare, befattningshavare vid domstol, åklagare, polisman eller advokat eller den som eljest har till yrke att föra andras talan inför rätta må ej vara nämndeman.

Ej må någon samtidigt vara nämndeman i hovrätt och tingsrätt.

Ej må annan vägra att mottaga uppdrag som nämndeman än den som fyllt sextio år eller eljest uppgiver giltigt hinder. Den som avgått

Föreslagen lydelse

4 kap.

5 §¹

Nämndemän utses genom val.

Om det i en domsaga ingår mer än en kommun, fördelar tingsrätten antalet nämndemän mellan kommunerna i förhållande till deras folkmängd.

6 §²

Valbar till nämndeman är varje myndig svensk medborgare, som är kyrkobokförd i kommunen eller, i fråga om nämndeman i hovrätt, i länet eller den del därav som hör till hovrätten. Den som är lagfaren domare, befattningshavare vid domstol, åklagare, polisman eller advokat eller den som eljest har till yrke att föra andras talan inför rätta får inte vara nämndeman.

Ingen får samtidigt vara nämndeman i hovrätt och tingsrätt.

Den som fyllt sextio år eller uppgiver något giltigt hinder är inte skyldig att ta emot uppdrag som nämndeman. Den som har avgått som

¹ Senaste lydelse 1983:370.

² Senaste lydelse 1976:560. I prop. 1987/88:124 har lagts fram förslag till ändrad lydelse.

som nämndeman vare ej skyldig att åter inträda förrän efter sex år.

nämndeman är inte skyldig att ta emot nytt uppdrag förrän efter tre år.

Rätten prövar själv mantal den valdes behörighet.

7 §³

Val av nämndeman i tingsrätt förrättas av kommunfullmäktige.

Val av nämndeman i hovrätt förrättas av landstinget eller, om i länet finns kommun som ej ingår i landstingskommun, av landstinget och kommunfullmäktige med den fördelning dem emellan som länsstyrelsen bestämmer efter befolkningstalen. I Gotlands län förrättas valet av kommunfullmäktige i Gotlands kommun.

Valet skall vara proportionellt, om det begäres av minst så många väljande som motsvarar det tal, vilket erhålles, då samtliga väljandes antal delas med det antal personer valet avser, ökat med 1. Om förfarandet vid sådant proportionellt val är särskilt föreskrivet.

Vid val av nämndemän skall eftersträvas att nämndemannakåren får en allsidig sammansättning med hänsyn till ålder, kön och yrke.

8 §⁴

Nämndeman väljes för sex år, dock äge han avgå efter två år. Visar nämndeman giltigt hinder, må rätten även tidigare entlediga honom. Nämndeman, som fyllt sextio år, äge ock avgå ur nämnden. Upphör nämndeman att vara valbar, vare uppdraget förfallet; dock må den som uppnått sjuttio års ålder utan hinder därav tjänstgöra vid fortsatt behandling av mål, i vars handläggning han förut deltagit.

En nämndeman väljs för tre år. Visar nämndemannen giltigt hinder, får rätten entlediga honom. Även den som fyllt sextio år får avgå som nämndeman. Upphör en nämndeman att vara valbar eller behörig, förfaller uppdraget.

Avgår nämndeman under tjänstgöringstiden, utses ny nämndeman för återstående tid. Ändras antalet nämndemän inom domsagan eller länet får nytillträdande nämndeman utses för kortare tid än som följer av första stycket.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989. Löpande tjänstgöringstider för nämndemän upphör vid utgången av år 1988. Nyval av nämndemän för tiden från och med år 1989 skall med tillämpning av de nya bestämmelserna äga rum under år 1988. Valen förrättas av de kommunfullmäktige och landsting som nyvalts under detta år.

³ Senaste lydelse 1976:560.

⁴ Senaste lydelse 1976:560.

Lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar

Härigenom föreskrivs att 19–21 §§ lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*19 §¹

Nämndeman i kammarrätt och länsrätt utses genom val. Val förrättas av landstinget eller, om i länet finns kommun som inte ingår i landstingskommun, av landstinget och kommunfullmäktige med den fördelning dem emellan som länsstyrelsen bestämmer efter befolkningstalen. I Gotlands län förrättas val av kommunfullmäktige i Gotlands kommun.

Valet skall vara proportionellt, om det begärs av minst så många ledamöter som motsvarar den kvot, som erhålls om antalet närvarande ledamöter delas med det antal personer som valet avser, ökad med 1. Om förfarandet vid sådant proportionellt val är särskilt föreskrivet.

När val av de nämndemän som ingår i länsrätt vid behandling av mål om fastighetstaxering skall ske framgår av fastighetstaxeringslagen (1979:1152). Av de övriga nämndemännen i länsrätt och av nämndemännen i kammarrätt väljs halva antalet vart tredje år.

När val av de nämndemän som ingår i länsrätt vid behandling av mål om fastighetstaxering skall ske framgår av fastighetstaxeringslagen (1979:1152).

Regeringen får för visst län förordna att nämndemän i kammarrätt skall väljas bland dem som för samma mandatperiod har utsetts till nämndemän i hovrätt. Nämndeman i hovrätt får även i annat fall, om han är behörig därtill, tjänstgöra som nämndeman i den kammarrätt inom vars domkrets han är kyrkobokförd.

Vid val av nämndemän skall eftersträvas att nämndemannakåren får en allsidig sammansättning med hänsyn till ålder, kön och yrke.

20 §²

Valbar till nämndeman i kammarrätt och länsrätt är myndig svensk medborgare, som är kyrkobokförd i länet och inte har fyllt sjuttio år.

Valbar till nämndeman i kammarrätt och länsrätt är myndig svensk medborgare, som är kyrkobokförd i länet.

Tjänsteman vid allmän förvaltningsdomstol, länsstyrelse, länsskattemyndighet eller under länsstyrelse eller länsskattemyndighet lydande myndighet, lagfaren domare, åklagare, polisman eller advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta får inte vara nämndeman.

Nämndeman i länsrätt får inte samtidigt vara nämndeman i kammarrätt.

¹ Senaste lydelse 1981:282.

² Senaste lydelse 1986:1285. I prop. 1987/88:124 har lagts fram förslag till ändrad lydelse.

Den som har fyllt sextio år eller uppger *annat* giltigt hinder är inte skyldig att *mottaga* uppdrag som nämndeman. Den som har avgått som nämndeman är inte skyldig att *mottaga* nytt uppdrag förrän efter *sex* år.

Den som har fyllt sextio år eller uppger *något* giltigt hinder är inte skyldig att *ta emot* uppdrag som nämndeman. Den som har avgått som nämndeman är inte skyldig att *ta emot* nytt uppdrag förrän efter *tre* år.

Rätten prövar självmant den valdes behörighet.

21 §³

Nämndeman i kammarrätt och länsrätt utses för *sex* år *men får avgå efter två år*. Om nämndeman i *sådan rätt* visar giltigt hinder, får rätten entlediga honom *tidigare*. Den som har fyllt sextio år har rätt att frånträda uppdraget. Upphör nämndeman att vara valbar eller behörig, förfaller uppdraget.

Nämndemän i kammarrätt och länsrätt utses för *tre* år. Om *en* nämndeman visar giltigt hinder, får rätten entlediga honom. Den som har fyllt sextio år har rätt att frånträda uppdraget. Upphör *en* nämndeman att vara valbar eller behörig, förfaller uppdraget.

Bestämmelser om mandatperiod för sådan nämndeman som ingår i länsrätt vid behandling av mål om fastighetstaxering finns i fastighetstaxeringslagen (1979:1152).

När ledighet uppkommer, utses ny nämndeman för den tid som återstår. Ändras antalet nämndemän, får nytillträdande nämndeman utses för kortare tid än som följer av första stycket.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989. Löpande tjänstgöringstider för nämndemän i fall som avses i 21 § första stycket upphör vid utgången av år 1988. Nyval av nämndemän för tiden från och med år 1989 skall med tillämpning av de nya bestämmelserna äga rum under år 1988. Valen förrättas av de landsting och kommunfullmäktige som nyvalts under detta år.

³ Senaste lydelse 1981:282.

Lag om ändring i lagen (1978:28) om försäkringsdomstolar

Härigenom föreskrivs att 8–10 §§ lagen (1978:28) om försäkringsdomstolar skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

8 §

För försäkringsrätt finns nämndemän till det antal som regeringen bestämmer. Regeringen fastställer för varje län inom domkretsen det antal nämndemän som skall utses. Försäkringsrätt fördelar tjänstgöringen mellan nämndemännen efter samråd med dem.

Nämndeman i försäkringsrätt utses genom val. Valet förrättas av landstinget eller, om i länet finns kommun som ej ingår i landstingskommun, av landstinget och kommunfullmäktige med den fördelning dem emellan som länsstyrelsen bestämmer efter befolkningstalen. I Gotlands län förrättas valet av kommunfullmäktige i Gotlands kommun.

Val av nämndemän skall vara proportionellt, om det begäres av minst så många väljande som motsvarar det tal, vilket erhålles, då samtliga väljandes antal delas med det antal personer valet avser, ökat med 1. Om förfarandet vid sådant proportionellt val är särskilt föreskrivet.

Vart tredje år väljes halva antalet nämndemän i försäkringsrätt.

Vid val av nämndemän skall eftersträvas att nämndemannakåren får en allsidig sammansättning med hänsyn till ålder, kön och yrke.

9 §¹

Valbar till nämndeman i försäkringsrätt är myndig svensk medborgare, som är kyrkobokförd i länet och ej har fyllt *sjuttio* år. Tjänsteman i allmän försäkringskassa eller ledamot av socialförsäkringsnämnd, tjänsteman vid lokal skattemyndighet eller riks-försäkringsverket, lagfaren domare, annan ledamot eller tjänsteman i försäkringsdomstol, åklagare, advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta får ej vara nämndeman.

Den som har fyllt sextio år eller uppger *annat* giltigt hinder är ej skyldig att *mottaga* uppdrag som nämndeman. Den som har avgått som nämndeman är ej skyldig att *mottaga* nytt uppdrag förrän efter sex år.

Valbar till nämndeman i försäkringsrätt är *varje* myndig svensk medborgare, som är kyrkobokförd i länet. *Den som är* tjänsteman i allmän försäkringskassa eller ledamot av socialförsäkringsnämnd, tjänsteman vid lokal skattemyndighet eller riks-försäkringsverket, lagfaren domare, annan ledamot eller tjänsteman i försäkringsdomstol, åklagare, advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta får *inte* vara nämndeman.

Den som har fyllt sextio år eller uppger *något* giltigt hinder är *inte* skyldig att *ta emot* uppdrag som nämndeman. Den som har avgått som nämndeman är *inte* skyldig att *ta emot* nytt uppdrag förrän efter tre år.

Rätten prövar själv mantal den valdes behörighet.

¹ Senaste lydelse 1986:147. I prop. 1987/88:124 har lagts fram förslag till ändrad lydelse.

10 §

Nämndeman utses för *sex* år *men* får avgå efter två år. Om nämndeman visar giltigt hinder, får rätten entlediga honom *tidigare*. Den som har fyllt sextio år har rätt att frånträda uppdraget. Upphör nämndeman att vara valbar eller behörig, förfaller uppdraget.

En nämndeman utses för *tre* år. Om nämndemannen visar giltigt hinder, får rätten entlediga honom. Den som har fyllt sextio år har rätt att frånträda uppdraget. Upphör en nämndeman att vara valbar eller behörig, förfaller uppdraget.

När ledighet uppkommer, utses ny nämndeman för den tid som återstår av den tidigare utseddes uppdrag. Ändras antalet nämndemän, får nyutträdande nämndeman utses för kortare tid än som följer av första stycket.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989. Löpande tjänstgöringstider för nämndemän upphör vid utgången av år 1988. Nyval av nämndemän för tiden från och med år 1989 skall med tillämpning av de nya bestämmelserna äga rum under år 1988. Valen förrättas av de landsting och kommunfullmäktige som nyvalts under detta år.

Lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål

Härigenom föreskrivs att 6 § lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 §¹

Nämndeman i fastighetsdomstol utses genom val. Regeringen eller myndighet, som regeringen bestämmer, fastställer för varje län det antal nämndemän som skall utses.

Val av nämndeman i fastighetsdomstol förrättas av landstinget eller, om i länet finns kommun som ej ingår i landstingskommun, av landstinget och kommunfullmäktige med den fördelning dem emellan som länsstyrelsen bestämmer efter befolkningstalen. I Gotlands län förrättas valet av kommunfullmäktige i Gotlands kommun.

Valet skall vara proportionellt, om det begäres av minst så många väljande som motsvarar det tal, vilket erhålles, då samtliga väljandes antal delas med det antal personer valet avser, ökat med 1. Om förfarandet vid sådant proportionellt val är särskilt föreskrivet.

*Halva antalet nämndemän väljes
vart tredje år.*

*Vid val av nämndemän skall
eftersträvas att nämndemannakå-
ren får en allsidig sammansättning
med hänsyn till ålder, kön och yrke.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989. Löpande tjänstgöringstider för nämndemän upphör vid utgången av år 1988. Nyval av nämndemän för tiden från och med år 1989 skall med tillämpning av de nya bestämmelserna äga rum under år 1988. Valen förrättas av de landsting och kommunfullmäktige som nyvalts under detta år.

¹ Senaste lydelse 1975:1295.

5 Förslag till
Lag om ändring i fastighetstaxeringslagen (1979:1152)

JuU 1987/88: 38

Härigenom föreskrivs att 21 kap. 10 § fastighetstaxeringslagen (1979:1152) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

21 kap.

10 §¹

Nämndeman som avses i 8 § utses för tiden från och med den 1 juli det år, då allmän fastighetstaxering äger rum av hyreshus-, industri-, exploaterings- och specialenheter, till och med den 30 juni det år då sådan taxering sker nästa gång.

Nämndemän som avses i 8 § utses för tiden från och med den 1 juli det år, då allmän fastighetstaxering äger rum av hyreshus-, industri-, exploaterings- och specialenheter, till och med den 30 juni det år då sådan taxering sker nästa gång. *En nämndeman har dock rätt att avgå efter tre år.*

Värderingsteknisk ledamot i länsrätt förordnas av regeringen för tid som sägs i första stycket. Avgår sådan person under den tid, för vilken han har blivit utsedd, får regeringen förordna annan person för den tid som återstår.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989.

¹ Senaste lydelse 1985:820.

1987/88:Ju37 av Per-Olof Strindberg m. fl. (m) vari yrkas

1. att riksdagen avslår regeringens förslag såvitt avser ändring av mandatperiod för nämndemän i allmänhet,

2. att riksdagen avslår regeringens förslag såvitt avser att valförsamlingar i lag skall åläggas att eftersträva en allsidig sammansättning av nämndemannakåren med hänsyn till ålder, kön och yrke.

1987/88:Ju38 av Ulla Pettersson (s) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts angående behovet av information och utbildning för nämndemän.

1987/88:Ju39 av Karin Ahrlund m. fl. (fp) vari yrkas

1. att riksdagen avslår 4 kap. 7 § fjärde stycket i förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken, 19 § femte stycket i förslaget till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar, 8 § fjärde stycket i förslaget till lag om ändring i lagen (1978:28) om försäkringsdomstolar och 6 § fjärde stycket i förslaget till lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål.

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om ett åtgärdsprogram för att uppnå en allsidigare sammansättning av nämndemannakåren,

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om utbyggd utbildning och information till nämndemän.

Utskottet

Inledning

I rättskipningen deltar i stor utsträckning *nämndemän*.

Regler för nämndemäns deltagande i den dömande verksamheten finns, för *tingsrätt* i 1 kap. 3 § rättegångsbalken (RB), 14 kap. 17 § äktenskapsbalken, 20 kap. 1 § föräldrabalken och 6 § lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden samt (för fastighetsdomstol och vattendomstol) i 3 § lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål resp. 13 kap. 3 § vattenlagen (1983:291), för *hovrätt* i 2 kap. 4 § RB, 14 kap. 18 § äktenskapsbalken och 20 kap. 1 § föräldrabalken, för *länsrätt* i 17 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar (LAF) och 21 kap. 8 § fastighetstaxeringslagen (1979:1152), för *kammarrätt* i 12 § LAF och för *försäkringsrätt* i 7 § lagen (1978:28) om försäkringsdomstolar.

För *val av nämndemän* gäller att nämndemän i tingsrätterna väljs av kommunfullmäktige medan nämndemän i hovrätterna, länsrätterna, kammarrätterna och försäkringsrätterna som regel väljs av landstingen. Nämndemannaval skall förrättas proportionellt, om det begärs av en viss andel av de röstande (4 kap. 7 § RB, 19 § LAF och 8 § lagen om försäkringsdomstolar).

Valbar till nämndeman är varje myndig svensk medborgare som inte har

fyllt 70 år. Nämndemannen skall vara kyrkobokförd inom domkretsen för den domstol för vilken han väljs (4 kap. 6 § RB, 20 § LAF och 9 § lagen om försäkringsdomstolar).

Den som är lagfaren domare, befattningshavare vid domstol, åklagare, polisman eller advokat eller som annars har till yrke att föra annans talan inför rätta får inte vara nämndeman i tingsrätt eller hovrätt. Liknande inskränkningar gäller för nämndemän vid länsrätterna, kammarrätterna och försäkringsrätterna. Ingen får samtidigt vara nämndeman i tingsrätt och hovrätt eller i länsrätt och kammarrätt (4 kap. 6 § RB, 20 § LAF och 9 § lagen om försäkringsdomstolar).

En *nämndeman väljs för sex år* men har rätt att avgå efter två år. Nämndeman som visar giltigt skäl får entledigas tidigare, och en nämndeman som fyllt 60 år har alltid rätt att lämna uppdraget som nämndeman. Den som avgått är inte skyldig att återinträda som nämndeman förrän efter sex år. Upphör en nämndeman att vara valbar förfaller uppdraget. Om en nämndeman avgår i förtid, sker fyllnadsval för återstående tid. Som huvudregel gäller att halva antalet nämndemän väljs vart tredje år (4 kap. 5 och 8 §§ RB, 19 och 21 §§ LAF samt 8 och 10 §§ lagen om försäkringsdomstolar).

För nämndemän i länsrätt som skall delta vid behandlingen av mål om fastighetstaxering finns särskilda bestämmelser såvitt avser val och mandatperiod (19 § tredje stycket och 21 § andra stycket LAF; 21 kap. 10 § fastighetstaxeringslagen).

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen läggs fram förslag i syfte att främja en mer allsidig rekrytering till uppdragen som nämndeman. *De väljande organens ansvar* skall öka genom att de i lag åläggs att eftersträva en allsidig sammansättning av nämndemannakåren med hänsyn till ålder, kön och yrke.

Det föreslås också *att mandatperioden förkortas* från sex till tre år. Som en följd härav föreslås att den tid, under vilken den som avgått har rätt att vägra ett nytt uppdrag som nämndeman, förkortas från sex till tre år och att rätten för en nämndeman att avgå efter två år upphävs.

Vidare föreslås att den övre *åldersgränsen* för valbarhet till nämndemannauppdrag *avskaffas*.

De nya reglerna skall enligt förslaget tillämpas fr. o. m. 1988 års nämndemannaval.

Utskottets överväganden

Allmänt

Olika frågor om nämndemän och nämndemäns medverkan i rättskipningen har under senare år ofta behandlats i riksdagen, och inte minst frågan om nämndemannakårens sammansättning har därvid varit föremål för uppmärksamhet. Från utskottets sida har vid dessa tillfällen framhållits betydelsen av att nämndemannakåren har en allsidig sammansättning och en

bred förankring i samhället (se t.ex. JuU 1982/83:32, 1983/84:23, JuU 1987/88:38 1984/85:25 och 1985/86:23).

I samband med budgetberedningen förra året erinrade utskottet om tidigare uttalanden i frågan och uttalade sig för olika åtgärder i syfte att få till stånd en mer allsidig nämndemannarekrytering (JuU 1986/87:25 s. 10).

I årets budgetproposition (prop. 1987/88:100 bil. 4 s. 87) aviserade justitieministern en höjning av den ersättning som utgår till nämndemän, och enligt vad utskottet uttalade i anslutning härtill borde en sådan höjning skapa bättre förutsättningar för en rekrytering som leder till en mer allsidigt sammansatt nämndemannakår (JuU 1987/88:29 s. 5).

Beträffande det nu aktuella förslaget kan utskottet konstatera att syftet är att främja en mer allsidig rekrytering till uppdragen som nämndeman. Förslaget ligger således i linje med vad statsmakterna har uttalat tidigare.

De väljande organens ansvar, m. m.

Enligt regeringsförslaget skall i de författningar som gäller val av nämndemän införas en föreskrift om att det vid valen skall eftersträvas att nämndemannakåren får en allsidig sammansättning med hänsyn till ålder, kön och yrke.

I propositionen (s. 23 f) uttalas att denna uppmaning i första hand riktar sig till de organ som väljer nämndemän, men det framhålls att också de nominerande organen har en stor del av ansvaret för en allsidig sammansättning. Den nya regleringen sägs i propositionen innebära att de väljande och nominerande organen skall vara skyldiga att eftersträva representativitet.

I motiveringen framhåller justitieministern vidare (s. 15 ff) att det ligger ett värde i att genom upplysning söka öka medvetenheten hos de organ som svarar för urvalet av nämndemän, och hon uttalar en förhoppning om att de informationsinsatser som görs skall kunna leda till påtagliga förbättringar, men hon framhåller att den hittillsvarande utvecklingen visar att det inte är tillräckligt med enbart upplysning och information.

Hon förklarar att det därför finns skäl att nu särskilt understryka vikten av en mer allsidig nämndemannarekrytering. Ett sätt att markera detta kan enligt hennes uppfattning vara att låta statsmakternas starka önskemål om en större allsidighet komma till uttryck direkt i lag. Hon redovisar att det finns en förebild till en sådan ordning i 12 kap. 5 § tryckfrihetsförordningen, där det för utseende av jurymän i tryckfrihetsmål föreskrivs att skilda samhällsgrupper och meningsriktningar bör vara företrädade i juryn.

I *motionerna Ju37 och Ju39* riktas kritik mot förslaget i den här delen. Enligt motionärerna är det principiellt olämpligt att riksdagen i lag reglerar vad som skall gälla för partiernas nominering och för de kommunala församlingarnas val av nämndemän.

Utskottet kan inte dela motionärernas synsätt. Av betydelse för denna bedömning är att de föreslagna reglerna är av målsättningskaraktär, vilket bl. a. innebär att kommunala beslut om val av nämndemän inte bör kunna upphävas på grund av att dessa regler inte har följts. Utskottet vill vidare hänvisa till att det sedan länge – som framgått ovan – gäller en liknande

ordning för utseendet av jurymän i tryckfrihetsmål utan att detta synes ha givit anledning till någon kritik av det slag som framförs i de nu aktuella motionerna.

Med hänvisning till det anförda avstyrker utskottet bifall till motionerna Ju37 och Ju39 i nu berörda delar (yrkandena 2 resp. 1).

I *motion Ju39* yrkas vidare att riksdagen skall ge regeringen till känna att ett åtgärdsprogram bör utarbetas i syfte att få nämndemannakåren mer representativ. Enligt motionärerna bör därvid göras en översyn av de nuvarande ersättningsreglerna, eftersom ersättningen till nämndemän är för låg.

Det gällande systemet för ersättning till nämndemän infördes den 1 juli 1985. Systemet innebär att för varje tjänstgöringstillfälle ett enhetligt *grundarvode* om 260 kr. betalas till samtliga deltagande nämndemän och att härutöver ett individuellt *tilläggsbelopp* betalas till dem som till följd av tjänstgöringen drabbas av löncavdrag eller annan inkomstförlust som överstiger grundarvodet. Den högsta sammanlagda ersättningen per dag är för närvarande 450 kr. Som nämnts ovan har justitieministern aviserat en höjning av tilläggsbeloppet, vilket innebär att den högsta sammanlagda ersättningen fr. o. m. den 1 juli 1988 kommer att uppgå till 600 kr.

Utskottet delar motionärernas uppfattning att ersättningens storlek naturligtvis påverkar benägenheten att åta sig nämndemannauppdrag och att ersättningsnivån därmed har betydelse för möjligheterna att rekrytera t. ex. yngre, yrkesverksamma personer. Som utskottet uttalat vid behandlingen av årets budgetproposition (JuU 1987/88:29 s. 5) är den höjning av tilläggsbeloppet som har förutskickats ägnad att skapa bättre förutsättningar för en allsidig rekrytering.

Med den föreslagna höjningen kommer enligt utskottets mening ersättningen att ligga på en nivå som med hänsyn till bl. a. det ekonomiska läget får anses rimlig. För övrigt är – som motionärerna själva uttalar – ersättningsnivån inte den enda orsaken till den bristande representativiteten. Också andra åtgärder är nödvändiga, och sedan länge har också olika insatser gjorts för att få nämndemannakåren mer allsidigt sammansatt.

Det nyss behandlade förslaget till lagreglering utgör enligt utskottets mening en viktig del i dessa strävanden. Härutöver har på regeringens förslag också andra åtgärder vidtagits, bl. a. har domstolsverket nyligen givit ut en broschyr med information till de nominerande och väljande organen. Vid utarbetandet av broschyren har domstolsverket samrått med Landstingsförbundet och Kommunförbundet och även haft kontakt med de politiska partierna och Nämndemännens riksförbund. Avsikten är att broschyren inför kommande nämndemannaval skall spridas genom Landstingsförbundet och Kommunförbundet samt de centrala partikanslierna.

Vid sidan av de åtgärder i syfte att uppnå en allsidigt sammansatt nämndemannakår som nu redovisats påkallas enligt utskottets mening inte något särskilt åtgärdsprogram som motionärerna föreslagit. Utskottet avstyrker därför bifall till motion Ju39 också i denna del (yrkande 2).

Enligt förslaget förkortas den nuvarande sexåriga mandatperioden för nämndemän till tre år. En särreglering behålls för fastighetstaxeringsnämndemän vid länsrätt.

Också den här delen av regeringsförslaget syftar till att åstadkomma en bredare rekrytering till uppdragen som nämndeman, och enligt justitieministern (s. 16 ff) kan mandatperiodens längd ha betydelse för en persons vilja att åta sig ett sådant uppdrag. Hon framhåller att det visserligen formellt sett finns möjlighet för en nämndeman att avgå redan efter två år, men att många ändå torde tveka att binda sig för ett så långvarigt uppdrag som sex år.

Vidare anför justitieministern att en förkortad mandatperiod innebär att nämndemannakåren bättre än för närvarande kommer att spegla den gällande politiska sammansättningen i kommuner och landsting. Dessutom kommer valen av nämndemän att få ett mer naturligt samband med val till övriga förtroendeuppdrag efter ett allmänt val, något som enligt justitieministerns mening i sin tur kommer att öka de olika partiernas intresse för nämndemannafrågor och även ge valförsamlingarna en bättre överblick över de kandidater som kan komma i fråga för olika uppdrag.

I *motion Ju37* yrkas avslag på förslaget att förkorta mandatperiodens längd under återopande av bl. a. vad som uttalats vid remissbehandlingen. Motionärerna anser att den erfarenhet som följer med en relativt lång mandatperiod är nödvändig för att nämndemännen på bästa sätt skall kunna fullgöra sina uppdrag.

I propositionen (s. 17) framhålls att det självklart är angeläget att det inom nämndemannakåren finns erfarenhet av dömande verksamhet och att betydelsen härav kan sägas ha förstärkts i och med att färre nämndemän än tidigare deltar i avgörandena och genom att nämndemännen numera har individuell rösträtt. Enligt justitieministern är det emellertid minst lika viktigt att nämndemannakåren är allsidigt sammansatt som att nämndemännen har lång erfarenhet av domstolsarbete och dömande verksamhet.

Utskottet delar uppfattningen att övervägande skäl talar för en förkortning av mandatperiodens längd. I likhet med justitieministern gör utskottet därvid bedömningen att detta inte innebär någon försämring från rättssäkerhetssynpunkt. Utöver de skäl som justitieministern återopat, och som redovisats ovan, vill utskottet tillägga att nämndemän i betydande omfattning återväljs, ofta flera gånger, och att det inte finns anledning tro att en förkortad mandatperiod skulle föranleda någon ändring härvidlag. Det kommer således också med den nu föreslagna ordningen att finnas nämndemän som genom mångårig verksamhet har skaffat sig erfarenheter av rättskipning och annat domstolsarbete, erfarenheter som för övrigt kan komma också nyvalda kollegor till del. Härtill kommer att nämndemännen också får viss utbildning och information. Utskottet återkommer till denna fråga i det följande (s. 15).

Utskottet avstyrker bifall till *motion Ju37* i här behandlad del (yrkande 2).

I propositionen föreslås att sjuttioårsgränsen för valbarhet till nämndeman avskaffas.

Utskottet instämmer i att det från principiella utgångspunkter är väsentligt att inga övre åldersgränser gäller för offentliga uppdrag (se KU 1980/81:8). Att principen genomförs också för nämndemännens del innebär att uppdraget som nämndeman blir i detta hänseende likställt med andra förtroendeuppdrag, något som enligt utskottets mening är av värde.

Samtidigt vill utskottet emellertid betona att det finns anledning för de nominerande organen och valförsamlingarna att beakta de särdrag som präglar tjänstgöringen som nämndeman i jämförelse med andra uppdrag av förtroendekaraktär. Av den anledningen finns – som justitieministern också förordat – skäl att noga följa effekterna av att åldersgränsen slopas, och utskottet noterar justitieministerns uttalande att andra åtgärder måste övervägas om det skulle visa sig att de nominerande och väljande organen inte lever upp till det ökade ansvar i fråga om nämndemännens kvalifikationer som den nu föreslagna ordningen innebär.

Information och utbildning

I *motionerna Ju38 och Ju39* föreslås att nämndemännen bör få bättre information och utbildning än i dag. Detta är enligt vad som framhålls av betydelse inte bara för att nämndemännen skall kunna fullgöra sina uppdrag bättre utan även för att göra uppdraget som nämndeman mera attraktivt.

Frågan om ökad utbildning och information för nämndemän har också nyligen aktualiserats hos justitiedepartementet med anledning av framställningar från Sveriges domareförbund och Nämndemännens riksförbund.

Enligt nuvarande ordning får den som väljs till nämndeman ett av domstolsverket utarbetat informationshäfte. Häftet är avsett att utgöra en kort introduktion till nämndemannauppdraget, och det finns ett häfte för varje typ av domstol. I det häfte som gäller arbetet i tingsrätt redogörs i ett inledande avsnitt för vissa frågor av formell natur, bl. a. om närvaro, jäv, tystnadsplikt och nämndemans ansvar. I de följande avsnitten lämnas information om bl. a. rättegångsordningen i brottmål och tvistemål, påföljdssystemet och kriminalvården, advokatväsendet och rättshjälpen samt instansordningen. Domstolsverket kommer att senare i år ge ut en ny upplaga av dessa informationshäften.

Nämndemännens riksförbund har med bistånd av domstolsverket utarbetat ett studiematerial för nämndemän som är avsett att användas för studiecirkelverksamhet. I materialet behandlas huvudsakligen frågor om brottmålsprocessen och påföljdssystemet.

Enligt 30 kap. 7 § RB skall i brottmål vid rättens överläggning till dom, när nämndemän deltar, ordföranden eller annan yrkesdomare "framställa saken och vad lag därom stadgar". Motsvarande gäller när nämndemän deltar i familjemål (14 kap. 17 § fjärde stycket äktenskapsbalken och 20 kap. 1 § föräldrabalken).

Frågor om utbildning och information för nämndemän har tidigare behandlats av riksdagen. Vid dessa tillfällen har utskottet uttalat att någon mer organiserad eller permanent verksamhet syftande till en egentlig juridisk utbildning av nämndemännen inte kan anses lämplig med hänsyn till den ställning såsom lekmän som nämndemännen intar inom rättskipningen. Vidare har utskottet understrukt att det enligt RB åligger rättens ordförande – som är yrkesdomare – att vid överläggningen orientera de deltagande nämndemännen om den föreliggande sakfrågan och om tillämpliga rättsregler (JuU 1982/83:32 s. 30 och 1986/87:25 s. 9).

Dessa uttalanden av utskottet tar sikte på utbildning syftande till ökade kunskaper om det materiella innehållet på olika rättsområden. Utskottet anser det emellertid erforderligt med ökade informations- och utbildningsinsatser om de regler som styr rättegångsförfarandet och om regler rörande t. ex. sekretess och tystnadsplikt. Utskottet anser i likhet med vad som framhålls i de nu aktuella motionerna att det föreligger ett behov av sådana insatser som bör tillgodoses.

Enligt utskottets mening ter det sig naturligt att tillgodose detta behov genom att domstolscheferna med viss regelbundenhet, t. ex. i anslutning till att val av nämndemän ägt rum, samlar nämndemännen i domstolen för utbildning och information. Domstolarna bör kunna få lämpligt stöd för denna verksamhet av domstolsverket, som t. ex. skulle kunna tillhandahålla informationsmaterial och även bistå med andra insatser.

Utskottet har erfarit att det inom regeringen för närvarande pågår överväganden om informationsinsatser på lokal nivå för nämndemän i anslutning till det kommande nämndemannavalet och att avsikten är att regeringen skall återkomma till riksdagen med begäran om erforderlig medelsanvisning på tilläggsbudget. Mot bakgrund av utskottets nyss redovisade inställning i saken välkomnar utskottet att åtgärder således kommer att vidtas i denna, för tilltron till rättsväsendet viktiga fråga, och utskottet kan konstatera att syftet med de nu aktuella motionsönskemålen därmed får anses tillgodosett. Med dessa uttalanden avstyrker utskottet bifall till nu aktuella yrkanden i motionerna Ju38 och Ju39.

Övrigt

I anslutning till övergångsbestämmelsen i förslaget till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar vill utskottet nämna att löpande tjänstgöringstider för sådana nämndemän som ingår i länsrätt vid behandling av mål om fastighetstaxering *inte* upphör i och med utgången av år 1988.

Utöver vad som redovisats ovan föranleder propositionen och motionerna inga uttalanden från utskottets sida.

Utskottet hemställer

1. beträffande *lagfäst krav på en allsidig sammansättning*
att riksdagen med avslag på motionerna 1987/88:Ju37 i denna del (yrkande 2) och 1987/88:Ju39 i denna del (yrkande 1) antar de i proposition 1987/88:138 framlagda lagförslagen i nedan angivna delar:

a) förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken, såvitt avser 4 kap. 7 § fjärde stycket,

b) förslaget till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar, såvitt avser 19 § femte stycket,

c) förslaget till lag om ändring i lagen (1978:28) om försäkringsdomstolar, såvitt avser 8 § fjärde stycket,

d) förslaget till lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål, såvitt avser 6 § fjärde stycket,

2. beträffande *mandatperiodens längd*
att riksdagen med avslag på motion 1987/88:Ju37 i denna del (yrkande 1) antar de i propositionen framlagda lagförslagen i nedan angivna delar:

a) förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken, såvitt avser 4 kap. 6 § tredje stycket andra meningen och 8 § första stycket första meningen,

b) förslaget till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar, såvitt avser 20 § fjärde stycket andra meningen och 21 § första stycket första meningen,

c) förslaget till lag om ändring i lagen (1978:28) om försäkringsdomstolar, såvitt avser 9 § andra stycket andra meningen och 10 § första meningen,

3. beträffande *propositionen i övrigt*

att riksdagen antar

a) förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken,

b) förslaget till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar,

c) förslaget till lag om ändring i lagen (1978:28) om försäkringsdomstolar,

d) förslaget till lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål,

e) förslaget till lag om ändring i fastighetstaxeringslagen (1979:1152),

allt i den mån förslagen inte omfattas av utskottets hemställan ovan.

4. beträffande *åtgärdsprogram*

att riksdagen avslår motion 1987/88:Ju39 i denna del (yrkande 2),

5. beträffande *utbildning och information*

att riksdagen avslår motionerna 1987/88:Ju38 och 1987/88:Ju39 i denna del (yrkande 3).

Stockholm den 17 maj 1988

På justitieutskottets vägnar

Karin Ahrland

Närvarande: Karin Ahrland (fp), Lars-Erik Lövdén (s), Hans Pettersson i Helsingborg (s), Björn Körlof (m), Helge Klöver (s), Gunilla André (c), Ulla-Britt Åbark (s), Hans Göran Franck (s), Birthe Sörestedt (s), Arne Svensson (m), Bengt-Ola Rytter (s), Eva Johansson (s), Lars Sundin (fp), Jerry Martinger (m) och Ingbritt Irhammar (c).

JuU 1987/88:38

Reservationer

1. Lagfäst krav på en allsidig sammansättning (mom. 1)

Karin Ahrland (fp), Björn Körlof (m), Arne Svensson (m), Lars Sundin (fp) och Jerry Martinger (m) anser

dels att den del av utskottets yttrande som på s. 12 börjar med "Utskottet kan" och på s. 13 slutar med "2 resp. 1" bort ha följande lydelse:

Utskottet delar motionärernas uppfattning att det är olämpligt för riksdagen att – på sätt föreslås i propositionen – föreskriva efter vilka kriterier som de suveräna kommunala valförsamlingarna skall välja sina nämndemän. Förslaget bör därför avslås i denna del.

dels att utskottets hemställan under moment 1 bort ha följande lydelse:

1. beträffande *lagfäst krav på en allsidig sammansättning* att riksdagen med bifall till motionerna 1987/88:Ju37 i denna del (yrkande 2) och 1987/88:Ju39 i denna del (yrkande 1) avslår de i proposition 1987/88:138 framlagda lagförslagen i nedan angivna delar:
 - a) förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken, såvitt avser 4 kap. 7 § fjärde stycket,
 - b) förslaget till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar, såvitt avser 19 § femte stycket,
 - c) förslaget till lag om ändring i lagen (1978:28) om försäkringsdomstolar, såvitt avser 8 § fjärde stycket,
 - d) förslaget till lag om ändring i lagen (1969:246) om domstolar i fastighetsmål, såvitt avser 6 § fjärde stycket.

2. Mandatperiodens längd (mom. 2)

Björn Körlof, Arne Svensson och Jerry Martinger (m) anser

dels att den del av utskottets yttrande som på s. 14 börjar med "Utskottet delar" och slutar med "del (yrkande 2)" bort ha följande lydelse:

Utskottet vill först uttala att utskottet i likhet med vad som kommer till uttryck i motion Ju37 ställer sig utomordentligt tveksamt till att genomförandet av förslaget om förkortad mandatperiod skall innebära att löpande tjänstgöringstider för nämndemännen skall upphöra vid utgången av år 1988. Det är principiellt olämpligt att på detta sätt upphäva beslut som i laga ordning fattats av självständiga kommunala valförsamlingar.

Vad beträffar förslaget att förkorta mandatperioden för huvuddelen av nämndemännen anser utskottet att de skäl som har åberopats i propositio-

nen inte är övertygande. Utskottet delar i stället den uppfattning som kommer till uttryck i flera remissvar att en relativt lång mandatperiod för nämndemännen är att föredra. Enligt utskottets mening är det av närmast rättssäkerhetsskäl olämpligt med en förkortad mandatperiod. En sådan kommer nämligen att innebära att nämndemännen blir mindre erfarna och bidra till en försämrad kontinuitet. Att nämndemännen har stor erfarenhet av dömande verksamhet kan för övrigt sägas vara särskilt viktigt numera med hänsyn till att antalet nämndemän i domför sammansättning är lägre än tidigare och eftersom nämndemännen numera har individuell rösträtt.

Enligt utskottets mening bör således regeringens förslag att förkorta mandatperioden för huvuddelen av nämndemännen inte godtas.

dels att utskottets hemställan under moment 2 bort ha följande lydelse:

2. beträffande *mandatperiodens längd*

att riksdagen med bifall till motion 1987/88:Ju37 i denna del (yrkande 1) avslår de i propositionen framlagda lagförslagen i nedan angivna delar:

a) förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken, såvitt avser 4 kap. 6 § tredje stycket andra meningen och 8 § första stycket första meningen.

b) förslaget till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar, såvitt avser 20 § fjärde stycket andra meningen och 21 § första stycket första meningen.

c) förslaget till lag om ändring i lagen (1978:28) om försäkringsdomstolar, såvitt avser 9 § andra stycket andra meningen och 10 § första meningen.

Särskilt yttrande

Lagfäst krav på en allsidig sammansättning (mom. 1)

Gunilla André och Ingbritt Irhammar (c) anför:

I fråga om den nuvarande utformningen av systemet för ersättning till nämndemän vill vi framhålla att vi – i enlighet med vad vi tidigare redovisat (se JuU 1987/88:29 s. 17) – har uppfattningen att ersättning bör utgå med samma belopp till samtliga tjänstgörande nämndemän, dvs. utan uppdelning på grundarvode och tilläggsbelopp. Eftersom arbetsinsatsen är densamma för de tjänstgörande nämndemännen är det nämligen enligt vår uppfattning principiellt oriktigt att ge högre ersättning till vissa nämndemän.

